

NKGB metodai tiriant nusikaltimus žmoniškumui XX a. septintajame dešimtmetyje

IVADAS

Po Antrojo pasaulinio karo viena svarbiausių KGB organų veiklos krypčių buvo tirti karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, kuriuos per karą padarė vokiečiai. Čia pat, už fronto linijos iš pradžių be perstojo dirbo tribunolai, vėliau ir teismai. Tą patį saugumo organai keliais etapais darė ir Baltijos respublikose iki pat sovietų valdžios žlugimo. To darbo rezultatas – tūkstančiai tomų bylų, kuriuose buvo surinkti apklausų protokolai, kaltinamosios išvados ir kiti tardymo dokumentai, dabar naudojami kaip šaltiniai Antrojo pasaulinio karo įvykiams atkurti. Šiame pranešime mėginsiu nuodugniau apžvelgti kai kuriuos saugumo organų darbo aspektus ir metodus tam tikrame etape. Daugiausia dėmesio bus skiriama XX a. septintajam dešimtmėčiui.

TEISMO PROCESAI

Suiminėti ir bausti žmones už jų veiklą Estijos Respublikoje ar vokiečių okupacijos metais okupacinės sovietų valdžios organai pradėjo iškart po Estijos reokupacijos 1944 m. rudenį. Tais metais buvo suimta apie 4,5 tūkst. žmonių, kitais metais beveik dvigubai daugiau – jau per 10 tūkst. 1949 m. pabaigoje politiniais motyvais buvo suimta daugiau kaip 20 tūkst. žmo-

nių. Po sąlyginio atoslūgio XX a. šeštojo dešimtmečio antrojoje pusėje nauja vadinamųjų parodomųjų procesų banga prasidėjo septintojo dešimtmečio pradžioje. Jų tikslas dažniausiai buvo ne teisingumas netgi pagal sovietines normas, o propaganda; jais siekta atskleisti šnipinėjimo veiklą, taip pat politinių ir kitų tikslų.

Per visą pokarį saugumo organai kruopščiai tyrinėjo archyvų dokumentus, kuriuose buvo galima rasti kompromituojančios medžiagos (apie tai savo pranešime kalbėjo Aigi Rahi-Tamm). Žmones, turėjusius ryšių su vokiečių okupacinės valdžios įstaigomis, ypač su saugumo policija ir SD, pradėta persekioti ir panaudoti vos pasibaigus karo veiksmams. Turima kompromituojanti informacija sudarė palankias sąlygas priversti žmones bendradarbiauti su sovietinio valstybės saugumo tarnybomis.

Estijoje, kaip ir visur kitur, Sovietų Sąjunga surengė keletą teismo procesų, kuriuos pagal dabartinį supratimą galima įvardyti kaip asmenų, kaltinamų karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmoniškumui, teismus. Tais atvejais, kai procesas priedavo iki teismo nuosprendžio paskelbimo, jis dažniausiai baigdavosi mirties nuosprendžiu. Nuo 1947 m. iki šeštojo dešimtmečio mirties bausmės nuosprendis Sovietų Sąjungoje buvo panaikintas. Remiantis Baudžiamojo kodekso 6 paragrafo nuostatomis, vėliau, sugrąžinus mirties bausmę, bausmė už karo meto nusi-

kaltimus, už kuriuos iki 1947 m. būtų grėsęs mirties nuosprendis, buvo pakeista laisvės atėmimu įvairiam laikotarpiui. Veikiantys įstatymai ir bendra teismų praktika šeštojo dešimtmečio procesuose skiriant bausmę pirmumą teikė laisvės atėmimui tais atvejais, kuriais anksčiau buvo skiriama mirties bausmė. Savaime suprantama, procesai neatskleidžia viso tyrimų vaizdo ir veiksmų, kurie buvo atliekami iki kaltinimo pateikimo. Vis dėlto iki mūsų dienų Estijos archyvuose išlikusios nedaugelis KGB kontržvalgybos skyrių bylų kartu su Estijos komunistų partijos Centro komiteto dokumentais padeda atkurti bendrą įvykių vaizdą.

Toliau mėginsime pasekti, kokiais metodais sovietų saugumas organizavo tyrimus ir parodomuosius procesus, taip pat kaip galima vertinti jo veiklą šiuo atžvilgiu. Rengdamas pranešimą nuodugniai susipažinau su penkių procesų, kurie buvo suorganizuoti Estijoje XX a. šeštajame dešimtmetyje, medžiaga. Trumpai apie juos:

1. Nuo 1960 m. gegužės 25 d. iki 1961 m. kovo 11 d. vyko tyrimas, taip pat teismo procesas asmenų, susijusių su daugiau kaip 2 tūkst. vokiečių ir čekų žydų žudynėmis netoli Talino, Kalevi Liiva vietovėje, 1942 m. rudenį.

2. Nuo 1960 m. lapkričio 25 d. iki 1961 m. sausio 20 d. vyko tyrimas ir teismo procesas asmenų, susijusių su koncentracijos stovyklos veikla ir žmonių žuvimu Tartu 1941 m. antrojoje pusėje.

3. Nuo 1961 m. birželio 5 d. iki rugsėjo 19 d. vyko parengiamasis tyrimas Evaldo Miksono byloje; jis buvo įtariamas žmonių sušaudymu 1941 m. vasarą, nes vadovavo savigynos (*omakaitse*) skyriui Pietų Estijoje ir „miško broliams“.

4. Nuo 1962 m. kovo iki gruodžio 15 d. vyko tyrimas ir teismo procesas prieš savigynos Pernu skyriaus narius dėl žmonių sušaudymo 1941 m. rudenį.

5. Nuo 1966 m. lapkričio 14 d. iki 1967 m. liepos 13 d. vyko parengiamasis tyrimas ir

teismo procesas asmenų, susijusių su teismu ir savigyna, priėmusių ir įvykdžiusių mirties bausmės nuosprendžius Hapsaluje ir Liaenės apskrityje 1941 m. rudenį.

Šiais penkiais atvejais įtarus dalyvavimu nusikaltimuose buvo patraukta atsakomybė iš viso 18 asmenų, tarp jų 10, gyvenančių Estijoje, ir 8, gyvenantys užsienyje. 13 iš jų teismas paskelbė mirties nuosprendį – 8, gyvenantiems Estijoje, ir 5 užsienyje gyvenantiems estams už akių. Medžiaga apie du užsienyje gyvenančius asmenis, kurie iš pradžių buvo įtraukti į bylą ir prieš kuriuos buvo surinkta pakankamai įkalčių, buvo išimta parengiamojo tyrimo stadijoje. Vieno asmens atžvilgiu parengiamasis tyrimas buvo sustabdytas, du suimtuosius Estijoje medicinos ekspertai pripažino nepakaltinamais dėl psichikos ligų.

DINGSTIS PRADĖTI TEISMO PROCESĄ

Galima daryti prielaidą, kad minėti tyrimai ir procesai nebuvo sovietinio saugumo organų tiriamojo darbo rezultatas, pasiektas per 15–20 metų, o iš anksto suplanuotos akcijos ir numatyti kaltinamieji. Žinoma, visa medžiaga dar toli gražu nėra nuodugniai ištirta ir ne į visus klausimus galima duoti vienareikšmius atsakymus. Vis dėlto kalbant bent apie du procesus galima teigti, kad šios problemos buvo iškeliamos į darbotvarkę per spaudą, o saugumo komiteto veiksmai tiriant bylas turėjo atrodyti kaip deramas „reagavimas“. Pirmuoju atveju signalą davė laikraštyje rusų kalba „Molodiož Estonii“ pasirodęs straipsnis „Tragedija Kalevi Liiva“. Straipsnis išspausdintas gavus vienos išsigelbėjusios čekų žydės laišką. Formali dingstis pradėti bylą prieš E. Miksoną buvo kaltinamoji žinutė Islandijos kairiųjų laikraštyje „Thjodviljinn“, kurią parašė Maskvos korespondentas.

LIUDYTOJŲ PARODYMAI

Kaltinamoji medžiaga nagrinėjamuose tyrimuose ir teismo procesuose daugiausia buvo imama iš Ypatingosios valstybinės komisijos vokiečių fašistinių grobikų ir jų talpininkų nusikaltimams nustatyti ir tirti (vadinamoji Ypatingoji komisija) bylų ir iš liudytojų parodymų. Minėta komisija veikė Sovietų Sąjungoje 1944–1945 m. Kadangi vokiečių okupacijos laikotarpiu dokumentai apie baudžiamųjų ar į juos panašių būrių sudėtį raštu nebuvo sudaromi, tai dokumentinių liudijimų praktiškai nebuvo. Išimtį sudarė mirties nuosprendžiai, pasirašyti kaltinamųjų, iš tiesų patvirtinantys jų kaltę.

Vis dėlto Ypatingosios komisijos medžiagą reikėtų vertinti labai atsargiai ir kritiškai. Joje tikrai buvo patikimų duomenų, bet remiantis jais padarytos apibendrinančios išvados visiškai neteisingos. Netgi sovietų saugumo organai to meto tarpusavio susirašinėjime buvo priversti pripažinti, kad negali suprasti, kokiais realiais duomenimis buvo pagrįsti Ypatingosios komisijos sprendimai ir išvados. Tuo tarpu būtent minėtos komisijos išvados ir sprendimai turėjo lemiamą reikšmę visuose mūsų nagrinėjamuose teismo procesuose.

Asmens kaltei įrodyti daugiausia remtasi liudytojų parodymais. Daug kalbėta apie kankinimus ir vaistų naudojimą, tačiau nepaneigiamų to įrodymų nėra. Pavyko pasikalbėti su buvusiu politiniu kaliniu, kalėjusiu vienoje kameroje su buvusiu Pernu savigynos nariu, kuris vėliau buvo nuteistas mirties bausme (ketvirtas atvejis). Kameroje jam duodavo tablečių arba miltelių, kuriuos išgėręs jis pasidarydavo labai ramus ir patenkintas, daug kalbėdavo ir būdavo pasirengęs pasakoti kam tik nori ir ką tik nori.

Analizuojant liudytojų parodymus kyla daug klausimų, juolab kad daugelis iš jų pa-

tys buvo susiję su tardomaisiais žudynių bylose. Iš žodinių prisiminimų galima daryti išvadą, kad, pavyzdžiui, Spalio revoliucijos Talino archyvo patalpose liudytojai praeidavo savotišką „mokymo kursą“: valstybės saugumo darbuotojai jiems aiškino, ką ir kaip jie turi kalbėti teisme. Nagrinėjamuose procesuose netgi specialiųjų tarnybų darbuotojai nebuvo tikri, ar galima tikėti liudytojų parodymais.

Pavyzdžiui, buvusį Liaenės apskrities savigynos skyriaus viršininką Ago Talvarą, gyvenantį Švedijoje, 1967 m. už akių nuteisė mirti. Jis buvo apkaltintas tuo, kad suorganizavo daugiau kaip 100 žmonių sušaudymą ir pats jame dalyvavo. Teisme buvo užregistruoti 47 liudytojai, tarp jų ir dalis buvusių savigynos narių.

1961 m. mirties bausmės nuosprendis už akių buvo paskelbtas buvusiam Tartu koncentracijos stovyklos viršininkui Karlui Linasui. 1987 m. balandžio mėn. jis buvo perduotas SSRS prokuratūrai iš JAV. Netrukus po to prokuratūra ir KGB ėmė kurti planus, kad iš Švedijos būtų perduotas ir A. Talvaras. Estijos SSR KGB viršininkas Kortelainenas turėjo pripažinti, kad A. Talvaro perdavimas būtų netikslingas, nes, nepaisant pasirašytų mirties nuosprendžių, nėra jokių įrodymų, kad jis tiesiogiai dalyvavo sušaudymuose. Beje, šią išvadą KGB padarė sau. Dėl viso pikto spaudoje buvo paskelbta straipsnių, kad Švedija nesutiko perduoti A. Talvaro 1967 m.

Taigi nagrinėjamų teismo procesų medžiagą labai sunku laikyti patikimais istoriniais šaltiniais, nes joje nuolat operuojama daline tiesa. Ilgametis Estijos fondo, tiriančio nusikaltimus žmoniškumui, darbas rodo, kad visų procesų pagrindą sudarė tikri faktai, tačiau jokių būdu negalima pasikliauti sovietinių organų atliktais tyrimais nustatant aukų skaičių, taip pat vertinti, kokių vaidmenį tuose nusikaltimuose atliko konkretūs asmenys.

SPAUDIMAS KALTINAMIESIEMS IR ĮTARIAMIESIEMS PER SPAUDĄ

Vakaruose gyvenantiems įtariamiesiems negalėjo ateiti į galvą mintis savo noru grįžti į Estiją ir pasiduoti sovietų saugumo organams. Iš tiesų buvo asmenų, kurie savo veikla vokiečių okupacijos metais „nusipelnė“, kad juos pasiektų sovietinės teisėtvarkos ranka. Norėdama juos paveikti Sovietų Sąjunga naudojos tarpiniais užsienio kanalais arba vietiniais Estijos laikraščiais, kurie buvo platinami užsienyje per sovietų ambasadas. Suprantama, kad užsienyje gyvenančių asmenų teisiniu persekiojimu ir teismų procesais buvo siekiama ypatingų tikslų. Viena vertus, tai galėjo būti bausmė asmeniui, išvengusiam verbavimo, kaip, pavyzdžiui, buvusiam vokiečių saugumo policijos ir SD Estijos skyriaus vadui Ainui Ervinui Meriui, kuris už akių buvo nuteistas mirti 1961 m. Tačiau Didžioji Britanija, kur jis gyveno, jo neišdavė. Antra vertus, pateikus kaltinimą buvusiam Jegalos lagerio viršininkui Aleksandrui Laakui, kuris gyveno Kanadoje, jis buvo perduotas Sovietų Sąjungai po to, kai kaltinimas pasirodė spaudoje. Prie to prisidėjo sovietinei propagandai tarnaujanti spauda, paslaugiai ieškanti įvairiose šalyse gyvenančių persekiojamų emigrantų.

Dėl kitų dviejų teismo procesų neturiu įrodymų, kad jie buvo pradėti nepavykus užverbuoti asmenų bendradarbiauti, bet:

1. 1961 m. birželio 5 d. buvo pradėta baudžiamoji byla tiriant Evaldo Miksono veiklą Estijoje fašistinės okupacijos metais (tuo metu jis kaip Evaldas Hindrikssonas gyveno mažoje NATO priklausančioje šalyje Islandijoje). Formali dingstis pradėti baudžiamąją bylą buvo, kaip minėta, žinutė Islandijos kairiųjų laikraštyje. Jau pirmaisiais pokario metais prieš E. Miksoną buvo rasta kompromituojančios medžiagos, esą jis 1941 m. rudenį galėjęs būti Tartu koncentracijos stovyklos virši-

ninko padėjėju. Beveik pusę metų trukusio parengiamojo tyrimo metu nenustatyta, kad E. Miksonas priklausė koncentracijos stovyklos vadovybei. Tačiau atliekant parengiamąjį tyrimą atsirado liudytojų, kurie paliudijo, kad jis dalyvavo „miško brolių“ veikloje ir buvo susijęs su savigynos vadovybe. Tarp liudytojų buvo asmuo, kuris teigė, kad E. Miksonas pats žudė suimtuosius. Kaip žinoma, „miško broliai“ ir savigynos nariai suiminėdavo vietinius sovietų aktyvistus ir naikintojų batalionų narius. Dėl to negalėjo būti jokių kliūčių pateikti kaltinimą E. Miksonui. Tuo pat metu prieš jį toliau vyko kampanija Islandijos kairiųjų spaudoje.

1961 m. rugpjūčio 24 d. prokuroras gavo prašymą leisti pratęsti tyrimo laiką, kad būtų galima surinkti papildomų liudijimų iš žuvusiųjų šeimų narių. Tačiau rugsėjo 19 d. Estijos SSR KGB tardymo skyriaus viršininkas pranešė, kad tyrimas sustabdomas, nes „nėra žinoma tiksli įtariamojo gyvenamoji vieta“, nors pavasarį gautais duomenimis jo adresas byloje buvo.

E. Miksono sūnus prisiminė, kad 1961 m. ištisus šešis mėnesius apie jo tėvą rašė komunistinė spauda ir jis buvo nuolat sekamas. Tėvai neleido sūnui kartu su bendraamžiais eiti į prielauką pasižiūrėti sovietinio tanklaivio, nes bijojo, kad jo nepagrobtų. 1962 m. balandžio mėn. E. Miksono byla buvo grąžinta į Taliną kaip nereikalinga. Tų pačių metų rugsėjo 17 d. E. Miksonas Reikjavike atidarė populiarią „estų pirtį“. Prisimindamas sūnus pasakojo: „Tenai ateidavo ir paprasti žmonės, ir sovietų ambasados darbuotojai, net Islandijos vyriausybės vadovai“. 1983 m. Estijos SSR KGB tardymo skyriaus viršininkas dar kreipėsi į vietos valdžios institucijas prašydamas pateikti jų turimą informaciją apie E. Miksoną, tačiau jokios informacijos nebuvo.

2. 1962 m. pradėtas buvusių Pernu savigynos skyriaus narių veiklos teisminis tyrimas. Byla prasidėjo pranešimu, kuriame, be ki-

ta ko, sakoma: „Mirties bausmės nuosprendžius vykdė trisdešimties žmonių komanda, vadovaujama kapitono Villemo Raido ir Arkadi Valdino“. V. Raidas ir A. Valdinas baudžiamojon atsakomybėn nebuvo patraukti, nors jų abiejų pavardės buvo sąrašuose asmenų, prieš kuriuos turėjo būti pradėtas teisminis tyrimas, ir todėl jie turėjo būti ieškomi. Kaltinimas buvo pateiktas keturiems suimtiesiems, jiems paskelbtas mirties nuosprendis.

V. Raidas ir A. Valdinas baigiantis karui pasitraukė iš Estijos ir gyveno Švedijoje. V. Raido gyvenamoji vieta KGB buvo žinoma jau 1957 m. Mirties nuosprendis už akių jam nebuvo paskelbtas. Vis dėlto po metų, 1963 m. rugsėjo 13 d., sovietiniame laikraštyje „Sirp ja Vasar“, kuris buvo aktyviai platinamas tarp užsienyje gyvenančių estų, pasirodė straipsnis pavadinimu „Hauptsturmführeris Vilemas Raidas ir kiti“. Jame V. Raidas buvo siejamas su Adolfu Eichmanu. Ši tema eskaluota ir vėliau.

A. Valdinas, bendradarbiavęs su švedų, amerikiečių ir anglų žvalgybomis, po karo visą dešimtmetį ne kartą dalyvavo užjūrio žvalgybos ir radijo žaidimuose su KGB. Nuo 1956 m. tai tapo žinoma žvalgybininkams, ir tada anksčiau parengti KGB žvalgybos planai buvo nustumti į šalį. KGB užsibrėžė tikslą užverbuoti A. Valdina. Iš sovietų saugumo dokumentų neaišku, kuo baigėsi tie mėginimai. Vis dėlto teismo byla prieš A. Valdina nebuvo iškelta ir propagandiniuose KGB triukuose prieš V. Raidą jo pavardė nebuvo minima.

TEISMO PROCESŲ ORGANIZAVIMAS

Jei kaltinamasis nebaigė gyvenimo savižudybe, nepateko į pamišėlių namus arba koku nors kitu būdu neišvengė kaltinimo, tai toks asmuo, įtariamasis padaręs nusikaltimą, anksčiau ar vėliau atsidurdavo teisme.

SSRS Konstitucija skelbė, kad teisėjai yra nepriklausomi ir paklūsta tik įstatymui ir kad prokuratūra atlieka savo funkcijas neatsižvelgdama į vietos organus ir yra pavaldi tik aukščiausiam organui – SSRS prokurorui. Tuo remiantis būtų galima teigti, kad SSRS teismuose formaliai galiojo teisėjų ir prokuratūros nepriklausomumo principas. Apie vadovaujantį komunistų partijos vaidmenį SSRS visuomenės gyvenime Konstitucijoje nebuvo kalbama. Iš tiesų visi parodomieji teismo procesai buvo rengiami kartu su partinėmis institucijomis. Estijos SSR KGB ir prokuratūra savo pasiūlymus dėl teismo procesų organizavimo pateikdavo Estijos komunistų partijos Centro komitetui. EKP CK biuras ir pirmasis sekretorius Johanas Kiabinas savo veiksmus sprendžiant kylančias problemas derino su SSKP CK. Pavyzdžiui, prieš pirmąjį teismo procesą Estijos SSR prokuroras Valteris Raudsalu kreipėsi į Ūkio ir administracijos bei Prekybos organizacinio skyriaus (!) viršininką Čepurina su pasiūlymu dėl teisme dalyvaujančių advokatų. Kandidatūros buvo suderintos tarp prokuratūros, KGB ir Aukščiausiojo Teismo. Vieno iš trijų advokatų kandidatūra buvo atmesta ir pakeista. EKP Centro komitetui buvo pateikta susipažinti visi galutiniai tekstai, kaltinamosios išvados ir kita medžiaga.

Kaip minėta, pagal SSRS įstatymus ir teismų praktiką pirmenybė tokiuose procesuose turėjo būti teikiama bausmei laisvės atėmimu, tačiau tai tikriausiai netiko propagandiniam tokių procesų tikslams. Išlikę dokumentai neduoda aiškaus atsakymo, kaip buvo sprendžiami juridiniai klausimai dėl kiekvieno konkretaus fakto. Vis dėlto vieno proceso metu šis aspektas išryškėjo: dėl teismo, įvykusio 1962 m. gruodžio 11–15 d., sprendimo yra SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko Leonido Brežnevo rezoliucija, užrašyta ant KGB pateikto rašto, kad priimant teismo sprendimus išskirti-

niais atvejais galima netaikyti lengvinančių aplinkybių pagal galiojančius bausmių įstatymus. Kuriais atvejais ir kuo remiantis galima nesilaikyti SSRS įstatymo, turi spręsti teisininkai. Pavyzdžiui, neteisėta buvo skelbti reportažą apie teismo procesą ir informaciją apie teismo nuosprendį SSRS prokuratūros žurnale „Socialističeskaja zakonnost“ 1962 m. sausio mėn., t. y. dar iki proceso pradžios, apie Tartu koncentracijos stovyklos veikėjų bylą. „Klaida“ padaryta dėl to, kad pavėluota pradėti teismo procesą, ir tai išaiškėjo, kai žurnalo numeris jau buvo surinktas. Tada teko jį spausdinti iš naujo, o minėtą straipsnį spausdinti pataisytą.

TRUMPOS IŠVADOS

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje SSRS kilo nauja teismo procesų banga prieš asmenis, apie kuriuos buvo surinkta kompromituojančios medžiagos, kad jie bendradarbiavo su vokiečių okupacinės valdžios įstaigomis. Pagal dabartinę sampratą, jiems buvo pateikti kaltinimai padarius karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Šio tyrimo duomenys rodo, kad kaltinimai būdavo grindžiami tikrais faktais. Tačiau metodai, kurie buvo taikomi tyrimo procese ir pateikiant kaltinimą, leidžia daryti išvadą, kad tai nebuvo objektyvus įtariamųjų kaltės tyrimas ir teisingo

nuosprendžio paskelbimas. Tardymo ir teismo organai tokius procesus pirmiausia naudojo politiniams, žvalgybiniais arba kokiems nors kitiems tikslams pasiekti. Kaltinimas ir teismo nuosprendis dažniausiai buvo grindžiamas ne realiais įrodymais, o neaiškiais Ypatingosios komisijos liudijimais apie padarytą nusikaltimą. Nusikaltimų aukų skaičius sovietinių tyrimo organų dokumentuose nepagrįstai padidintas, palyginti su tikruoju. NAGRINĖTUOSE teismo procesuose kaltinamasis aktas konkretiems asmenims dažniausiai buvo pateikiamas remiantis parengiamojo tyrimo metu surinktais liudytojų parodymais. Kaltais pripažinti asmenys buvo susiję su inkriminuojamais nusikaltimais, bet ne visada įtikinamai įrodytas tų asmenų vaidmuo juose. Daug klausimų kyla susipažinus su konkrečių asmenų kaltės įrodymais, taip pat neaiškus jų kaltės dydis. Šiame pranešime nesiekta pateikti teisinį tų teismo procesų ir jų metu priimtų sprendimų įvertinimą; tai jau specialaus tyrimo tema. O dėl A. Alvaro proceso, tai teisinį tokio pobūdžio nuosprendžių įvertinimą pateikė patys KGB darbuotojai.

Istorikams kyla sunki dilema. Viena vertus, gausūs didelės istorinės svarbos šaltiniai, kita vertus, tų teismo procesų organizavimo ir liudytojų parodymų išgavimo metodai verčia istorikus labai atsargiai vertinti pateikiamus faktus. Kiekvienu konkrečiu atveju jie turi būti itin kritiškai analizuojami.